

II. POVIJESNO-PROSTORNI OKVIR

Prva naseobina na mjestu današnje jezgre Dubrovnika mogla je postojati još u 4. ili 3. st. pr. Kr. O tom razdoblju svjedoče nalazi helenističkih grčkih i ilirskih kovanica pronađeni u istraživanju Dubrovačke katedrale i Bunićeve poljane, no oni ne dokazuju postojanje naseobine. Grci su mogli osnovati naseobinu na mjestu današnje jezgre Dubrovnika jer se nalazi na geografskom položaju između Budve, koja je bila njihova baza na putu prema jadranskim kolonijama, i Lumbarde na Korčuli, njihove najbliže kolonije na Jadranu. Budva je udaljena od Lumbarde 85 milja, što je u to vrijeme bilo nemoguće prijeći u jednom danu, tako da je vjerojatno da su Grci trebali još jednu luku na pola puta. U prilog ranom korištenju dubrovačke luke govori i pronalazak pučeva (bunara) pri arheološkom istraživanju Bunićeve poljane.¹⁷

Rimsko razdoblje posvjedočeno je većim brojem kovanica koje pripadaju periodu od 1. do 4. st.¹⁸ i epigrafskim nadgrobnim spomenicima.¹⁹ Također je nađeno više rimskih kasnocarskih kovanica i ulomaka amfora u posljednjem arheološkom istraživanju samostana sv. Marije od Kaštela smještenog u najstarijem dijelu grada.²⁰

Dubrovnik je kasnije formiran proširenjem kasnoantičkog kastruma koji se nalazio na poluotoku što je zatvarao zaljev, prirodnu luku, a nalazio se u blizini antičkog Epidauruma.²¹ Pri istraživanju Bunićeve poljane u Dubrovniku pronađena je struktura koja vjerojatno predstavlja obrambeni zid iz kasne antike (5./6. st.), što je mogao pripadati većem arhitektonskom sklopu, moguće kaštelu. U području kasnoantičkog kaštela otkrivena je i ranosrednjovjekov-

na trobrodna crkva bazilikalnog tipa.²² Također su nađene ranobizantske kovanice iz 6. st., ali i one iz razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka.²³

Dubrovnik sa svojom lukom zauzima izvrstan strateški položaj u odnosu na kopnene i pomorske komunikacije kojima se odvijala trgovina. Grad je imao kontrolu nad prolaskom brodova, a luka je pružala zaštitu od nevremena, gusara i drugih napadača.²⁴ U ranom srednjem vijeku Dubrovnikom je dominirao Bizant i kontrolirao prolazak brodova na istočnom Jadranu. Smatra se da su se nakon avaro-slavenske provale u 7. st. stanovnici Epidauruma naselili na mjestu današnjeg Dubrovnika. Grad je i dalje ostao pod bizantskom upravom. Arapi prodiru na Jadransko more u 9. st., neuspješno opsjedaju Dubrovnik od 866. do 867. godine te se povlače pred bizantskom flotom. Kroz 11. st. na Dubrovnik pretendiraju hrvatski kraljevi Petar Krešimir IV. i Dmitar Zvonimir. Moguće je da je Dubrovnik krajem istog stoljeća bio pod Normanima.²⁵ Malo kasnije pada pod mletačku vlast (1205.-1358.), a Mlečani su kao svoga predstavnika postavili kneza koji je imao funkciju izvršitelja vlasti.²⁶ Nakon mletačke vlasti 1358. Dubrovnikom vlada hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I.²⁷ Dubrovnik je plaćao godišnji danak sultanu (1458.-1808.), a danak su plaćali i hrvatsko-ugarskom kralju (1358.-1526.).²⁸

U 13. st. grad se ubrzano širi, formiraju se gradske komunikacije i donosi se Statut o regulaciji grada Dubrovnika (1272.-1296.).²⁹ Krajem 13. ili u 14. st. Grad je bio podijeljen na šest seksterija: Kaštel, Sv. Petar, Pustijerna, Sv. Vlaho, Sv. Marija, Sv. Nikola ili Prijeko.³⁰ Već u 14. st. Du-

¹⁷ A. NIČETIĆ 1997, 218-231.

¹⁸ J. STOŠIĆ 1988, 34-35; I. MIRNIK 1997, 249; I. ŽILE 1999.-2000, 338, 342.

¹⁹ I. ŽILE 1999.-2000, 338, 342.

²⁰ B. MILOŠEVIĆ, Ž. PEKOVIĆ 2009a; M. ILKIĆ *ET AL.* 2015, 3, 9-12, kat. 1-17.

²¹ Ž. PEKOVIĆ 1998, 17-18.

²² J. STOŠIĆ 1988, 15-16.

²³ J. STOŠIĆ 1988, 35.

²⁴ A. NIČETIĆ 1997, 236.

²⁵ V. FORETIĆ 1980a, 17-19, 25-31.

²⁶ V. FORETIĆ 1980a, 59.

²⁷ V. FORETIĆ 1980a, 131.

²⁸ V. FORETIĆ 1980a, 228, 235-236, 320.

²⁹ Ž. PEKOVIĆ 1998, 17-18.

³⁰ Ž. PEKOVIĆ 1998, 42-45.

brovnik postaje Republikom, no taj naziv se službeno ne upotrebljava do 1441.³¹ Teritorij Dubrovačke Republike u 15. st. iznosio je 1030 km², a imao je oko 50000 stanovnika, dok je sam Grad imao oko 15000 stanovnika. Krajem 16. st. u Dubrovniku i okolici živjelo je više od 30000 stanovnika.³² Geografski smještaj i nedostatak zemljišta uvjetovali su da Dubrovnik postane pomorsko-trgovačkom republikom. Važan faktor dubrovačkog gospodarstva, uz trgovinu i pomorstvo, bili su razni obrti čiji su se proizvodi naveliko izvozili.³³ Značajno je bilo i kovanje vlastitog novca, koje vjerojatno počinje 1337. a prekida se 1803.³⁴

Preko ugovora iz 12. st. znamo da su Dubrovčani bili vrlo moćni trgovci na obje obale Jadrana.³⁵ No, poznato je da su već u 9. st. plovili svojim brodovima prema Bariju.³⁶ Sklapaju trgovačko-pomorske ugovore s Molfetom 1148., zatim s Pizom 1169. te 1188. s Ravenom.³⁷ Ugovori s Fanom i Jakinom (Ankonom) zabilježeni su 1199. a s Monopolijem, Barijem i Termolijem 1201. godine.³⁸ U 12. i 13. st. izvori ne prenose čime su Dubrovčani trgovali, no već krajem 13. i kroz 14. st. navodi se da su iz Ankone uvozili žito, sol, ulje, a, kao posrednik balkanskog zaleđa, izvozili kožu, vosak i srebro.³⁹ Dubrovčani ponajviše trguju s Mlečanima, pa kod njih kupuju galije, zrcala, tkanine, željezariju, dok Mlečani u Dubrovniku nabavljaju robove, stoku, stočne proizvode, tkanine i bave se novčarstvom. Intenzivno su trgovali i s Apulijom, te s gradovima Romagnom i Marcom.⁴⁰ Također su od 12./13. st. bile značajne trgovačke veze s mnogim gradovima na istočnoj obali Jadrana: Rovinjom, Porečom,⁴¹ Senjom, Zadrom, Šibenikom, Tro-

girom, Splitom, Kotorom, Barom, Bokom Kotorskom.⁴² Već od 13. st., a osobito kroz 14. st., uvelike su trgovali s Bosnom, Srbijom, Bugarskom, Makedonijom, Albanijom, Solunom.⁴³

Dubrovčani su bili u dobrim odnosima s Arbanumom, osobito s Epirskom Despotovinom i Bizantom. Budući da Epirska Despotovina nije bila pod pritiskom Venecije, Dubrovčani su tamo pronašli svoj prostor, a osobito su odlazili u luke Valonu, Spinaricu, Drač, na otok Krk, te su preko njih posredovali između Bizanta i Italije.⁴⁴ U Draču su dubrovački trgovci prodavali i nabavljali tekstil, oruđe, sol, bizantsku robu – posteljenu, stolnjake, svilu, obrtničke proizvode.⁴⁵ Dubrovčani su kroz 12. st. često trgovali po europskom dijelu Bizanta – Romaniji, no u 13. st. Venecija ih je ograničavala i morali su plaćati carinu.⁴⁶

Dubrovnik je do 1204. godine imao dobre ekonomsko-političke veze s Bizantskim Carstvom, no nakon njegovog pada trebalo je te veze ponovno formirati s novonastalim državama na istom teritoriju. Dubrovčani su od Teodora Laskarisa dobili povlastice koje su nekada imali u Bizantskom Carstvu, a omogućeno im je bilo i trgovanje s Trapezuntskim Carstvom, jednim od nastalih carstva nakon raspada Bizantskoga.⁴⁷ No, ipak se smatra da veze s Trapezuntskim Carstvom nisu sasvim sigurne,⁴⁸ pa je moguće da su Dubrovčani plovili u Trapezunt na mletačkim a ne na vlastitim lađama.⁴⁹ Poznato je, naime, da su Mlečani uredno plovili prema Levantu i dospijevali do Trapezunta.⁵⁰

Najviše su plovili prema Carigradu. Dubrovnik je bio nezaobilazna postaja na putu iz Venecije prema Carigra-

³¹ V. FORETIĆ 1980a, 138.

³² V. FORETIĆ 1980b, 344.

³³ V. FORETIĆ 1980a, 114-117.

³⁴ ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE 1984, 645.

³⁵ V. FORETIĆ 1980a, 41.

³⁶ V. FORETIĆ 1980a, 19.

³⁷ V. FORETIĆ 1980a, 47, 115.

³⁸ V. FORETIĆ 1980a, 51, 114-115.

³⁹ V. FORETIĆ 1980a, 116.

⁴⁰ J. LUČIĆ 1971, 133-136.

⁴¹ V. FORETIĆ 1980a, 50.

⁴² V. FORETIĆ 1980a, 100-113.

⁴³ V. FORETIĆ 1980a, 81-94.

⁴⁴ J. LUČIĆ 1971, 136-142.

⁴⁵ J. LUČIĆ 1971, 133-134.

⁴⁶ J. LUČIĆ 1971, 146.

⁴⁷ V. FORETIĆ 1980a, 117-118.

⁴⁸ K. JIREČEK 1915, 45, 96-98, bilješke 80-82.

⁴⁹ B. KREKIĆ 1956, 143, bilješka 2.

⁵⁰ B. KREKIĆ 1956, 25.

du, pa se često u Dubrovniku našla roba koju je trebalo dopremiti u tu istočnu prijestolnicu.⁵¹ Osim robe pristizali su i novi stanovnici, dolazeći, naravno, s nekim interesom (trgovci, liječnici, zanatlije).

Venecija je htjela potisnuti Dubrovčane s Jadrana i sve više ih je usmjeravala prema Balkanu.⁵² Iznimno je bila važna trgovina Dubrovnika s balkanskim zaleđem (s Bosnom i Srbijom), a odvijala se preko karavana.⁵³ Trgovačke karavane kretale su se uz rijeku Neretvu do Bišća pod Blagajem, preko Porima, Vrapča, Konjica i Ivan-planine u Bosnu, preko Visokog, Sutjeske do Olova – taj se put naziva „via Narente“. Postojao je i put „via Drine“ kojim se išlo do Foče, pa uzvodno preko Goražda do Srebrenice. „Via Drine“ se nastavljala u Srbiju prema Nišu, a „via Narente“ preko Drine u Srbiju ili preko Srema u Ugarsku. Bosna je bila ključna za povezivanje ostalih država s morem.⁵⁴

Dubrovčani su od kraja 12. st. dobili povlastice slobode kretanja i trgovanja u Bosni.⁵⁵ Trgovačka udruženja su unajmljivala tovarna kola od pastira (Vlaha i Morovlaha) koji su živjeli u brdima u unutrašnjosti. Karavane su u početku imale organizirane polaske, kao i pomorski prijevoz. Zbog raznih neprilika koje su vrebale na putovima, karavane su imale svoga kapetana. Također su i trgovci iz unutrašnjosti dolazili u Dubrovnik, među njima Bošnjaci, Srbi, Bugari, Arbanasi, a Grci su pristizali morem. Dubrovčani su imali svoje konzule, ali i diplomatske zastupnike u balkanskom zaleđu.⁵⁶ Iz Bosne i Srbije izvozilo se stočarske proizvode, stoku, kožu, loj, salo, vunu, sir, konje, krzno. Iz Skadra su uvozili ribu. Vosak, med i šećer od trske također su bili izvozni proizvodi iz južnoslavenskih zemalja. Iz istog područja dolazilo je drvo (uglavnom za gradnju brodova) i smola. Te proizvode su Dubrovčani dalje izvozili u prekomorske zemlje. Trgovina robljem također je bila prisutna. Robove su dovodili iz Bosne do ušća Neretve, a kupovali su ih Mleča-

ni, Katalonci, Sicilijanci. No, Dubrovčani od 1416. izričito zabranjuju trgovinu robljem.⁵⁷ Dubrovčani uvoze u Bosnu sol, tkanine, ribu, ulje, papir, srebrno posuđe, vino, nakit.⁵⁸ Budući da su se Dubrovčani zbog svojih poslova duže zadržavali u mjestima u kojima su trgovali, počeli su osnivati svoje kolonije u Bosni, Srbiji, Bugarskoj,⁵⁹ na Kosovu.⁶⁰

Krajem prve četvrtine 14. st. spominje se izvoz stakla iz Dubrovnika u Srbiju, no nije poznato porijeklo te robe. Dubrovnik je bio veliki centar izvoza i posredničke trgovine staklenom, ali i ostalom robom za balkansko zaleđe. Izgleda da su preko Dubrovnika u unutrašnjost, osim posuda i prozorskog stakla, stizali i vrlo luksuzni predmeti poput ogledala.⁶¹ Dubrovčani su 80-ih godina 15. st. izvozili staklenu robu u Novo Brdo. U arhivskim dokumentima zabilježen je transport 46 velikih boca i 8 velikih svjetiljki.⁶²

Živo se odvijala trgovina između Toskane, Balkana i Apulije, koji su bili važna ekonomska središta toga vremena. Mlečani kroz prvu polovicu 15. st. održavaju dobre trgovačke veze s Bosnom, te često rade protiv Dubrovčana da bi umanjili njihov trgovački značaj na tom prostoru.⁶³ U Bosnu se najviše uvozila sol, osobito na Drijevimama na Neretvi, potom tkanine, ne samo dubrovačke nego i iz Mantove i Vicenze. Također su uvozili brokat s Cipra ili iz Bagdada. Uvoze ulje, ribu, vino, cink, papir, srebrninu, pojaseve, perle, raznu odjeću, marame, svilu, igle.⁶⁴

U Bosni su Dubrovčani nabavljali rude, a jedno od mjesta u kojem su nalazili svoje interese bilo je Kreševo, koje je obilovalo limonitom, baritom, malahitom i azuritom.⁶⁵ Zabilježeno je da je u fojničkom kraju jedan Dubrovčanin 1349. godine imao svoje kuće i da se bavio rudarstvom. Saski rudari, koji su s Dubrovčanima eksploatirali srebrnu rudu, spominju se 1364. godine. Dubrovački trgovci zabilježeni su 1408., a osobito od 1433. do 1460.

⁵¹ J. LUČIĆ 1971, 148.

⁵² D. KOVAČEVIĆ 1961, 21.

⁵³ M. DINIĆ 1937.

⁵⁴ D. KOVAČEVIĆ 1961, 159-161.

⁵⁵ D. KOVAČEVIĆ 1961, 9.

⁵⁶ K. JIREČEK 1915, 31, 33; V. HAN 1972b, 157-193.

⁵⁷ K. JIREČEK 1915, 35-37.

⁵⁸ D. KOVAČEVIĆ 1961, 59-60.

⁵⁹ D. KOVAČEVIĆ 1961, 65.

⁶⁰ B. HRABAK 1984, 5, 20-21, 57, 62-63, 66-67, 87, 99-100, 107, 131-132.

⁶¹ V. HAN 1971a, 50; D. KOVAČEVIĆ-KOJIĆ 1978, 334-336.

⁶² B. HRABAK 1984, 54.

⁶³ D. KOVAČEVIĆ 1961, 93-97.

⁶⁴ D. KOVAČEVIĆ 1961, 177-185; D. KOVAČEVIĆ-KOJIĆ 1978, 191-199, 313-314.

⁶⁵ V. SKARIĆ 1935, 23.

godine. Kolonija Dubrovčana u Fojnici spominje se 1481. godine.⁶⁶

Iz Bosne su se dosta izvozili rudarski proizvodi u 14. i 15. st. Glavni proizvod bosanskih rudnika bilo je srebro, a onda i bakar i željezo. U drugoj polovici 14. st. i prvoj polovici 15. st. u sjeveroistočnoj Bosni radili su rudnici olova.⁶⁷ Olovo se osim u Dubrovnik iz Bosne izvozi i u Veneciju te druge talijanske gradove i krajeve. Kupuju ga trgovci iz Firenze, Pise, Gaete, Ancone, izvozi se na Siciliju, u Tursku, Španjolsku, a Dubrovčani ga prodaju u Aleksandriju i Siriju.⁶⁸ U 14. st. i prvoj polovici 15. st. izvozili su i bakar, također u Dubrovnik i Veneciju. Spominje se i izvoz željeza, no u 15. st. prekida se trgovina tim metalom. Nije sigurno da se izvozilo zlato.⁶⁹ U 15. st. Dubrovčani se najviše bave trgovinom srebra iz Bosne, ali i iz Srbije te izvoze taj važan artikl u Veneciju.⁷⁰ Srebro iz Bosne se izvozilo u Pezaro, Toskanu, Napulj, južnu Italiju, Siciliju, Aleksandriju, a ponajviše u Veneciju.⁷¹ Crvac (ruda za bojenje tkanina) se iz Bosne i Srbije izvezio u Dubrovnik, te dalje u Italiju i Aleksandriju.⁷²

Kad se stanje europskog rudarstva pogoršalo (jer neki rudnici prestaju raditi zbog ratova), bosansko rudarstvo se nalazi na vrhuncu poslovanja. Moguće je da se rudarske sirovine, ponajviše srebro, plasiraju u Europu preko Dubrovčana. Vjerojatno tada za Europu postaju značajni bosanski i srpski rudnici.⁷³

Budući da je Dubrovnik od 1358. priznavao mađarsku vlast, uspostavio je i dobre trgovačke kontakte s Mađarima. Osim što su Dubrovčani na veliko trgovali po Bosni i Srbiji, također je bilo dubrovačkih trgovaca u Ugarskoj (Budim, Bač, Kovin, Temišvar, Veliki Varadin, Sremska Mitrovica, Ilok). Zabilježeni su od 14. st., a nastavili su poslovati i u narednim stoljećima. Uglavnom trguju tkaninama, metalima (bakar, srebro, zlato), začinima (papar, sol). No, osim Du-

brovčana našli su se tu i Katalonci te trgovci iz Ankone. U 15. st. u Dubrovniku je osnovano trgovačko društvo za trgovinu s Ugarskom.⁷⁴ Prema arhivskim podacima, u Dubrovniku je bilo dosta mađarskih proizvoda ili izrađenih na mađarski način.⁷⁵ Dubrovčani su svoje trgovačke artikle izvozili u Mađarsku, pa je moguće da su tamo plasirali i staklo.⁷⁶

Dakle, Dubrovčani su bili trgovački posrednici. Pro dukte iz balkanskog zaleđa prodavali su u prekomorske zemlje iz kojih su dopremali drugačije trgovačke artikle koje su plasirali na balkansko tržište. Među tim proizvodima ističu se vuna, platno, pamuk te svilu. Uglavnom su tu vrstu robe uvozili iz talijanskih gradova Firenze, Milana, Coma, Mantove, Verone, Vicenze, a u 15. st. sukno se uvozi i iz Engleske. Sukno i pamuk su uvozili iz Accona (Acre), Apulije te otoka po Sredozemlju, a svilu iz Italije, Albanije i Grčke. Također je bio važan uvoz morske soli u balkanske zemlje preko Dubrovnika. Uvezilo se vino, ulje, morsku ribu, želatinu, šećer, poslastice, sirup, južno voće, smokve, limune, naranče, šipke, bademe. Mirodije su bile tražene, također papar, lijekovi, mirisi i šafran.⁷⁷

Mletački trgovci su bili zainteresirani za trgovinu s balkanskim zaleđem, no daleko manje nego za levantsku. To se vidi i iz odluke da dubrovački trgovci ne moraju plaćati carine na balkansku robu kad je uvoze u Veneciju, dok za grčke proizvode plaćaju 5%, sicilijanske 2,5%, a za robu iz udaljenih islamskih zemalja Egipta, Tunisa i Barbarije plaćaju čak 20%.⁷⁸

Granicom Jadranskog mora smatrali su Dubrovčani područje od Otranta do Valone.⁷⁹ Prostor od Krfa i Epira do Crnoga mora, te preko Sirije do Egipta i Tunisa, smatrali su Levantom.⁸⁰ Trgovina s islamskim svijetom bila je jaka, a poznate su veze s Egiptom, Sirijom i Tunisom, gdje su nabavljali mirodije, a u te krajeve su izvozili ulje.⁸¹ Dubrovač-

⁶⁶ V. SKARIĆ 1935, 29.

⁶⁷ D. KOVAČEVIĆ 1961, 25, 52-55.

⁶⁸ D. KOVAČEVIĆ 1961, 31, 170; D. KOVAČEVIĆ-KOJIĆ 1978, 159.

⁶⁹ D. KOVAČEVIĆ 1961, 31, 172.

⁷⁰ D. KOVAČEVIĆ 1961, 52-55.

⁷¹ D. KOVAČEVIĆ 1961, 167.

⁷² D. KOVAČEVIĆ 1961, 173.

⁷³ D. KOVAČEVIĆ 1961, 142.

⁷⁴ B. HRABAK 1980, 57-70.

⁷⁵ V. HAN 1966, 197-201; V. HAN 1977a, 127.

⁷⁶ V. HAN 1977a, 127.

⁷⁷ K. JIREČEK 1915, 37-40.

⁷⁸ I. BOŽIĆ 1949, 22.

⁷⁹ V. FORETIĆ 1980a, 117.

⁸⁰ J. LUČIĆ 1971, 150.

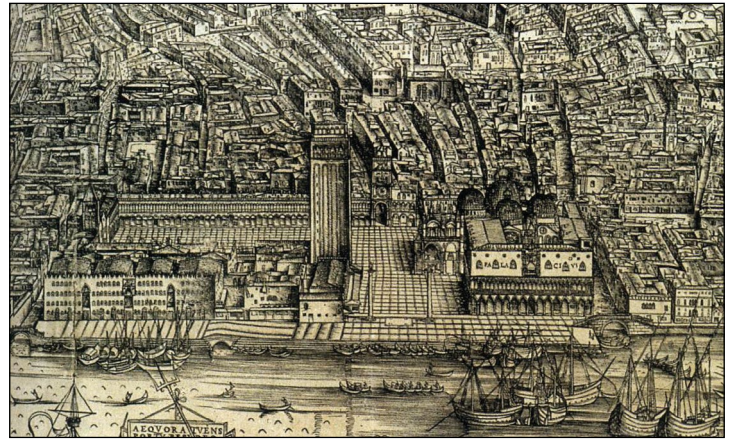
⁸¹ V. FORETIĆ 1980a, 119.

ki trgovci su izvozili koralje koje su nabavljali od ribara na Elafitima i Lastovu, a prodavali su ih uglavnom u Damask, Beirut i Aleksandriju.⁸²

Papa je zabranio trgovinu s islamskim svijetom nakon što su križari 1291. bili napustili Accon (Acre) u Siriji i druge gradove. No, često je dolazilo do nepoštivanja Papine odredbe, a i Dubrovnik je bio među onima koji su nalazili načina da u to vrijeme trguju s islamskim svijetom. Početkom 14. st. i Venecija zabranjuje trgovinu s islamskim svijetom, čime želi utjecati na podređene gradove poput Dubrovnika⁸³ te im zabranjuje uplovljavanje u neke luke (npr. u Aleksandriju u Egiptu).⁸⁴

U prvoj polovici 14. st. Dubrovčani su uglavnom trgovali s gradovima na zapadnoj obali Male Azije poput Efeza, Mileta i Fokeje, ali i s Tarzom smještenim na jugoistoku Male Azije,⁸⁵ gdje se sreću Istok i Zapad. Dubrovčani u maloazijskim središtima u 14. st. uglavnom nabavljaju žito,⁸⁶ no uvozili su i vosak, vunu, sezam, šafran, med, stipsu i tekstilne proizvode s Istoka.⁸⁷ Dubrovački trgovci prisutni su po cijelom Mediteranu, a spominju se i na Crnome moru. Tamo plove u Mesembriju (danas Nesebar) blizu današnje Varne, kamo prevoze svilenu robu i sukno. Dospijevaju i do sjevernih i istočnih obala Crnoga mora.⁸⁸

Dubrovačka Republika je bila pomorsko-trgovačka država koja je dugo vremena uspijevala opstati između velesila, Mletačke Republike i Otomanskog Carstva. Dubrovnik je sa Španjolskom bio u vrlo dobrim odnosima, dok je s Venecijom (Sl. 1) često bio u sukobu. Uspio je razviti svoju trgovinu s ostalim moćnim državama i stoljećima sačuvati slobodu jer je imao vješte diplomate koji su uspijevali postići svoje ciljeve u pregovorima s Venecijom i Otomanskim Carstvom.⁸⁹ Osim trgovine i pomorstva, bitan faktor dubrovačkog gospodarstva činili su razni obrti, čiji su proizvodi uglavnom bili namijenjeni za izvoz.⁹⁰ Bio je razvijen kovački zanat te zlatarstvo, a sirovine su nabavljali iz

Sl. 1. Perspektivni plan Venecije (detalj), Jacopo de' Barbari, 1500., drvorez, Museo Correr, Venecija

rudnika u balkanskom zaleđu.⁹¹ Dubrovačka vlada je težila razvoju zanata u Gradu pa je krajem 14. i početkom 15. st. potaknula i proizvodnju sapuna, stakla i tkanina, čime se htjelo smanjiti uvoz iz Italije.⁹²

Filip de Diversis 1440. piše o Dubrovniku, spominje njegov pomorsko-kopneni položaj i raznu trgovačku robu koja je cirkulirala u Gradu. Navodi da su iz udaljenijih krajeva stizali riba, med, daske, drveni ugljen, neobrađeno sukno, krzno, pokrivala za barke, drvene naprave za miješanje kruha i pranje lanenih tkanina te životinje zbog mesa. Kopnom su uglavnom dolazili trgovci koji su donosili zlato, srebro, olovo, grimiz, vosak, papar iz balkanskog zaleđa. Među mnoštvom trgovačke robe koja je pristizala morem, spominju se i staklene posude.⁹³

Katalonski trgovci i brodovi zabilježeni su u Dubrovniku već četrdesetih godina 14. st.⁹⁴ Luksuznu robu također plasiraju u balkansko zaleđe, gdje su imali vrlo dobre kontakte s bosanskim kraljevima.⁹⁵ Kad je Sicilija pridružena Aragoniji 1409. godine, Dubrovčani dolaze u neposredan kontakt s aragonskim kraljevima. Dubrovački trgovci dolaze

⁸² I. BOŽIĆ 1949, 51.

⁸³ V. FORETIĆ 1980a, 119.

⁸⁴ V. FORETIĆ 1980a, 59.

⁸⁵ K. JIREČEK 1915, 48-49, 101, 103, bilješke 90, 95; I. BOŽIĆ 1952, 4.

⁸⁶ K. JIREČEK 1915, 49, 103, bilješka 95; I. BOŽIĆ 1952, 4.

⁸⁷ I. BOŽIĆ 1952, 4.

⁸⁸ J. LUČIĆ 1971, 148-157.

⁸⁹ V. FORETIĆ 1980b, 37-39; L. BERITIĆ 1989, 71, 137, 162; B. STULLI 2001, 9-32, 58-63.

⁹⁰ V. FORETIĆ 1980a, 115-117.

⁹¹ K. JIREČEK 1915, 41.

⁹² I. BOŽIĆ 1949, 32.

⁹³ F. DE DIVERSIS 2004, 39-40, p. 10-12.

⁹⁴ V. FORETIĆ 1980a, 255.

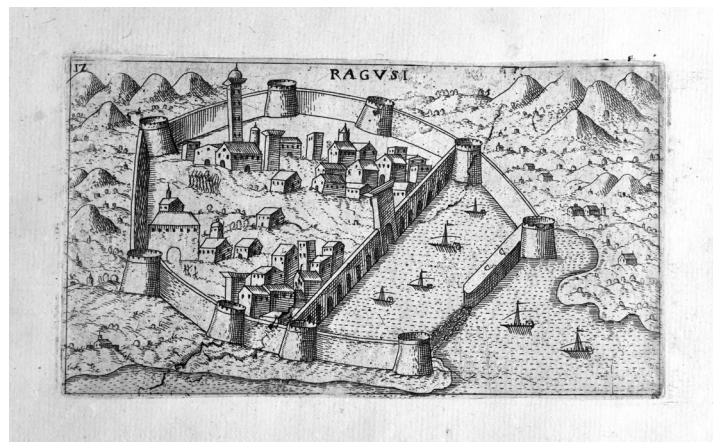
⁹⁵ M. SPREMIĆ 1971, 23-27.

Sl. 2. Veduta Dubrovnika iz hodočasničke mape Konrada Grünenberga *Beschreibung der Reise von Konstanz nach Jerusalem*, Cod. St. Peter pap. 32, 1487., Badische Landsbibliothek, Karlsruhe

u Kataloniju već 1430. godine, no nije poznato kad se pojavljuju na Pirinejskom poluotoku.⁹⁶ U 14. i 15. st. spominju se španjolski trgovci (iz Barcelone, Tortose, Valencije, Mallorce, Perpignana koji je tada bio u aragonskom posjedu, Cagliarija) u Dubrovniku, a Dubrovčani plove i u ta daleka trgovačka središta.⁹⁷ Katalonski i sicilijanski gusari napadali su dubrovačke brodove, zbog čega Dubrovčani 1428. traže od Alfonsa V., kralja Aragonije, Sicilije i Napuljskog Kraljevstva, da im izda ispravu kojom zaštićuje dubrovačke trgovce, brodove i trgovačku robu na području njegova kraljevstva. Gospodarski i politički odnosi između Dubrovnika i Španjolske postali su intenzivni i uspješni.⁹⁸ U 16. st. španjolski kraljevi nastavili su biti dubrovački zaštitnici, a trgovina sa Španjolskom se kontinuirano odvijala te se širila i na Atlantik.⁹⁹

Jedan od važnijih obrta Dubrovačke Republike bilo je suknarstvo, a poznato je da je krajem 14. st. u Pilama otvorena bojaonica tkanina za koju se uvozila „katalonska“ vuna – vrlo kvalitetna sirovina u to doba.¹⁰⁰ Godine 1416. izgrađena je i veća radionica za tu vrstu obrta. Dubrovčani su vunu merino ovaca, osim iz Kastilje i Aragona, uvozili iz Abruzzza, Apulije, Francuske, Engleske, uglavnom preko katalonskih

Sl. 3. Veduta Dubrovnika, Giovanni Francesco Camocio, 1571., bakropis, Dubrovački muzeji, Dubrovnik

trgovaca iz Tortose, Valencije i Barcelone, te posredstvom firentinskih trgovaca. Sredinom 15. st. tekstilna industrija dostigla je vrhunac, a izvozilo se na mediteransko i balkansko tržište, čime je Dubrovnik bio povezan s mnogim krajevima od Engleske, Flandrije, Burgundije, Njemačke, Iberije do sjeverne Afrike, Egipta, Perzije, Grčke, Balkana, Italije.¹⁰¹

Dubrovčani su mnogo više trgovali s Istokom nego sa zapadnim zemljama. No, zabilježeno je da su trgovali s Francuskom. Oko 1370. spominju se koraljari iz Marseillea i Montpelliera. Dubrovačke veze sa Zapadom bile su razvijenije u 15. st. Dubrovački brodovi plove prema Engleskoj 1443. radi trgovine suknom. Dubrovčani idu i kopnenim putem preko Milana i Lyona, a u to doba više trguju s Francuskom.¹⁰² Osim što su plovili u Francusku, Španjolsku i Englesku, njihovi su brodovi pristizali i u portugalske luke početkom 16. st.¹⁰³

Procvat Republike zbio se u 15. i 16. st. kada Dubrovnik uspostavlja jake trgovačke veze s Otomanskim Carstvom. Iako Dubrovčani Turcima plaćaju danak, uspjeli su zadržati svoju slobodu i povlastice u trgovini.¹⁰⁴ Republika je u 16. st. bila moćna i bogata, a trgovački kontakti dosegli su vrhunac. Razvili su trgovinu s tadašnjim moćnicima, Otomanskim Carstvom i Venecijom, s kojima je Dubrovnik (Sl. 2-4) održavao dobre kontakte zahvaljujući svojoj vještoj diplomaciji.¹⁰⁵ Otomansko Carstvo koristilo je velike količine stakla

⁹⁶ V. FORETIĆ 1980a, 257-259.

⁹⁷ K. JIREČEK 1915, 30.

⁹⁸ M. SPREMIĆ 1971, 7-17; V. FORETIĆ 1980a, 257-262.

⁹⁹ V. FORETIĆ 1980b, 64.

¹⁰⁰ B. STULLI 2001, 16-17.

¹⁰¹ J. BELAMARIĆ 2008, 345, 348, 362-363.

¹⁰² K. JIREČEK 1915, 30-31.

¹⁰³ V. FORETIĆ 1980a, 263.

¹⁰⁴ V. FORETIĆ 1980b, 117-120, 264-265.

¹⁰⁵ V. FORETIĆ 1980b, 38-43, 115-121; B. STULLI 2001, 9-32, 58-63.

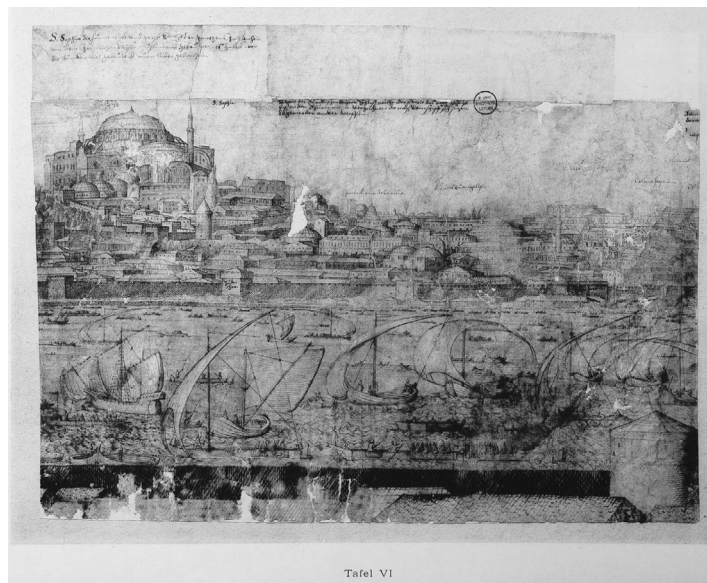

Sl. 4. Triptih obitelji Bundić (detalj modela grada u rukama Sv. Vlaha), Nikola Božidarević, početak 16. st., Dominikanski samostan, Dubrovnik

raznovrsne namjene. Poznato je da su se narudžbe muranskog stakla za džamiju vezira Mehmet paše Sokolovića (16. st.) u Konstantinopolu (Sl. 5) odvijale preko Dubrovnika.¹⁰⁶

Trgovina, pomorstvo, brodogradnja, ali i poljoprivreda, te razni obrti činili su temelj dubrovačkog gospodarstva, što je omogućilo priljev znatnih financijskih sredstava te napredak i izgradnju Grada u 16. st. Republika je sa svojom flotom bila najveći posrednik između Istoka i Zapada. Karavanskim putovima trgovala je mnogim artiklima: vunom, solju, kožom, stokom, voskom, sirom, žitom, metalima.¹⁰⁷ Važna je činjenica da je Republika proizvodila određene artikle kojima je trgovala, što je utjecalo na njezino mjesto u tadašnjoj trgovini na Sredozemlju u razdoblju od 14. do 16. st. U razdoblju od 15. do 16. st., odnosno u vrijeme vrhunca Dubrovačke Republike,¹⁰⁸ bili su razvijeni razni zanati poput sukmarstva, slikarstva, zlatarstva,¹⁰⁹ staklarstva,¹¹⁰ te proizvodnja oružja.¹¹¹ Dubrovčani plove na karakama, popularnim jedrenjacima toga doba (Sl. 6) koji su odigrali važnu ulogu u njihovim trgovačkim pothvatima.

No, u trgovačkim pothvatima znale su se događati i nevolje, a osim brodoloma vrebali su i gusari. Spominje se da je jedan dubrovački brod, koji je plovio iz Ankone prema Dubrovniku, opljačkan 1586., a u teretu se nalazila raznovrsna roba (tkanine, pamuk, španjolska vuna, predmeti od

Sl. 5. Panorama Konstantinopola, Melchior Lorck, 1559., list 6, sign. BPL 1758/6, knjižnica Sveučilišta u Leidenu

Sl. 6. Karaka (detalj oltarne slike s prikazom Navještenja), Nikola Božidarević, 1513., Dominikanski samostan u Dubrovniku (foto G. Tomljenović, Hrvatski restauratorski zavod)

bakra, nakit), među kojom i stakleni predmeti,¹¹² što upućuje na uvoz takvih predmeta iz srednje Italije.

Krajem 16. st. za Dubrovačku Republiku naziru se nevolje jer Venecijanci u Splitu organiziraju pomorsko-trgovački emporij, koji je bio direktni suparnik dubrovačkom, te dolazi do preusmjerenja jednog dijela međunarodne trgovine prema Splitu.¹¹³ Ovo se, naravno, odrazilo i na tr

¹⁰⁶ V. HAN 1985, 260.

¹⁰⁷ V. FORETIĆ 1980b, 37-46, 115-132.

¹⁰⁸ B. STULLI 2001, 17.

¹⁰⁹ D. ROLLER 1951, 32-41, 58-67, 113, 137-139; V. HAN 1979a, 7.

¹¹⁰ D. ROLLER 1951, 137; V. HAN 1979a, 7-10.

¹¹¹ D. ROLLER 1951, 96-105.

¹¹² T. POPOVIĆ 1970, 446-447.

¹¹³ V. FORETIĆ 1980a, 120.

Sl. 7. Veduta Dubrovnika, nepoznati slikar, početak 17. st., ulje na platnu, Dubrovački muzeji, Dubrovnik

govinu staklom jer se sada preko splitske skele venecijanski proizvodi uvoze u balkansko zaleđe.¹¹⁴ Položaj Dubrovnika (Sl. 7-8), dodatno je otežan već otkrićem Amerike, kada je došlo do premještanja trgovačkih putova na Atlantik. Veliki potres koji je zadesio Dubrovnik 1667. (Sl. 9), u kojem su stradale mnoge građevine, kao i požar koji je harao Gradom danima nakon potresa, još su više pospješili opadanje moći Republike.¹¹⁵ Dubrovčani ubrzo gube i monopol nad trgovinom s Turskom.¹¹⁶ Morali su prodati dosta brodova, a u zadnjoj četvrtini 17. st. imaju svega oko 40 starijih brodova te su prisiljeni u pomorskoj trgovini prihvaćati usluge stranih prijevoznika. Godine 1684. Dubrovačka Republika obavezala se na plaćanje godišnjeg tributa od 500 dukata Austrijskoj Monarhiji. Republika se sporo oporavljala od velike recesije koja ju je pogodila krajem 17. st. U prvoj polovici 18. st. slijedi spora obnova. Dubrovnik radi na obnovi svoje trgovačke flote, a plove po Sredozemlju (u Smirnu, Solun, Kretu, Aleksandriju).¹¹⁷ U drugoj polovici 18. st. Dubrovnik povećava svoju flotu, sve do francuske okupacije i kontinentalne blokade. Krajem 18. st. i dalje plove po Sredozemlju i Crnome moru, također i na prekoatlantskim relacijama u luke Sjeverne i Južne Amerike, Indijskog oceana i Kine. No, uskoro je uslijedila gospodarska kriza zbog premašenih ka-

Sl. 8. Veduta Dubrovnika prije potresa 1667., nepoznati autor, sredina 17. stoljeća, tempera, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik (foto D. Vokić)

Sl. 9. Veduta Dubrovnika i Boke Kotorske (detalj: Dubrovnik u vrijeme Velikog potresa 1667.), Matthäus Merian, 1743., bakropis, Dubrovački muzeji, Dubrovnik

paciteta. Dubrovačka vlada pokušala se izvući iz krize obnovom obrtničke proizvodnje, no to nije imalo većeg uspjeha.¹¹⁸ U 17. i 18. st. slabi moć Republike, a Napoleonovim osvajanjem 1808. ona prestaje postojati.¹¹⁹

Na kraju ovoga kratkog povijesnog okvira i trgovačkih pothvata Dubrovčana kroz stoljeća, zamjetno je da su najviše trgovali morem, a manje kopnom, i da su se bolje snalazili na domaćim morima nego na udaljenom Oceanu. Tako bismo ovdje mogli primijeniti misli koje su zapisane u *Mediteranskom brevijaru* Predraga Matvejevića, a izvrsno dočaravaju narav mora: „Atlantik je more daljina, Mediteran more susjedstva, Jadran more bliskosti. I njihove se luke po tome razlikuju“.¹²⁰

¹¹⁴ V. HAN 1979a, 9.

¹¹⁵ V. FORETIĆ 1980, 133; L. BERITIĆ 1989, 192; B. STULLI 2001, 78.

¹¹⁶ V. FORETIĆ 1980, 117-120.

¹¹⁷ B. STULLI 2001, 88-95.

¹¹⁸ B. STULLI 2001, 108-114.

¹¹⁹ V. FORETIĆ 1980b, 213-222, 447-466.

¹²⁰ P. MATVEJEVIĆ 2006, 21.